

УДК 343.234

П.В. ХРЯПІНСЬКИЙ, канд. юрид. наук,
доц., Запорізький національний університет

КОНСТРУЮВАННЯ ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ КРИМІНАЛЬНИХ НОРМ

Ключові слова: заохочувальна норма, конструкція, діалектика внутрішньої побудови, застосування, ефективність, вдосконалення, законодавча техніка

Необхідність дослідження конструювання заохочувальних кримінальних норм зумовлюється декількома обставинами конструкції норми: 1) визначає спрямованість на регулювання суспільних відносин; 2) віддзеркалює баланс між правовим регулюванням та свободою особистості на загальному та індивідуальному рівнях; 3) дозволяє визначити, якою мірою правомірна поведінка може стати елементом ціннісних установок та орієнтацій; 4) є важливою передумовою ефективності правозастосування; 5) збагачує загальну характеристику правового впливу аналізом соціального, психологічного, виховного та інших його аспектів; 6) визначає науково обґрунтовані та практично виважені пропозиції, напрями вдосконалення та гуманізації кримінального законодавства [1, с.44-45; 2, с.22-24; 3, с.59].

Конструюванню правових норм у доктрині кримінального права приділено недостатньо уваги. Ці аспекти з точки зору законодавчої техніки, внутрішньої логіки норми права, ефективності законотворення та правозастосування досліджувались В.І. Борисовим, В.К. Грищуком, В.М. Кудрявцевим, Н.Ф. Кузнєцовою, А.А. Музиною, Н.О. Лопашенко, В.О. Навроцьким, Б.С. Никифоровим, М.І. Пановим, В.В. Пітецьким, Ю.А. Пономаренком, П.М. Рабиновичем, Д.В. Чухвічевим та іншими. Конструювання ж заохочувальних кримінально-правових норм лише фрагментарно розглянуто у роботах І.Е. Звечаровського, І.А. Тарханова і Р.Р. Шакурова

[4, с.91-92; 5, с.110; 6, с.17-19].

Тому метою цієї статті є викладення основних положень щодо структури заохочувальних кримінально-правових норм та рекомендацій по їх конструюванню, які враховують вітчизняний досвід кримінального законотворення, найбільш ефективні механізми, засоби та форми вирішення кримінально-правових конфліктів, дієві моделі правомірної соціально-корисної поведінки в сфері кримінально-правового регулювання, стимулюючий вплив на індивідуальну та загальну правосвідомість особи і суспільства.

Кримінальна норма приречена на ефективне застосування тільки у випадку, якщо вона відповідає науковим вимогам, як з точки зору змісту (соціально обумовлена, відповідає закономірностям боротьби із злочинністю, сприймається на рівні загальної і особистої правосвідомості, дотримується принципу системності кримінального законодавства), так і форми вираження у правовому приписі (проста і зрозуміла за стилем викладення, точно і однозначно виражає волю законодавця, внутрішнє збалансована та вільна від протиріч, повторів та інших вад). Слід погодитись із О.М. Костенком, що закон – це не більш, ніж інструмент (хороший або поганий) у руках людей, які його застосовують (або повинні застосувати). Відповідно до цієї концепції можна зробити наступні висновки: 1) закон працює лише тоді, коли його застосовують люди; 2) закон працює лише так, як його застосовують люди. Для того, щоб застосувати закон, люди повинні мати волю і свідомість. Від того, які ці воля і свідомість, залежить, як люди будуть застосовувати закон, тобто як цей закон буде «працювати» [7, с.43].

Спрямованість заохочувальної норми як правового засобу, за допомогою якого держава стимулює соціально-корисну поведінку, полягає, по-перше, у визначенні суб'єктів-адресатів, поведінка яких стимулюється, заохочується, тому що саме вони мають здійснити визначену кримінальним законом правомірну поведінку, спрямовану

на досягнення визначеної законом мети; по-друге, встановленні юридичних фактів, з появою яких адресати набувають права здійснити визначену позитивну поведінку; по-третє, моделюванні мінімально необхідної, але достатньої «ролевої моделі» правомірної, соціально-корисної поведінки, і, насамкінець, в четвертих, стимулюванні адресатів визначеними у законі засобами мінімізації кримінального обтяження.

Питання про структуру кримінально-правових норм є дискусійним. Поширеною є точка зору про класичну структуру, яка передбачає, що будь-яка заборонна чи заохочувальна норма складається з гіпотези (визначає умови реалізації та учасників правовідносин), диспозиції (моделює зміст поведінки, що регулюється) і санкції (вказує на вид і міру державного реагування) [8, с.86-87; 9, с.47-48; 10, с.14-15]. Натомість, у літературі висловлюються й інші думки з цього приводу. В.М. Галкін розглядає заохочувальні норми у структурному вигляді, що складається з гіпотези – вказівку на вид заохочувальної поведінки та диспозиції – обов'язок або повноваження визначеного органу застосувати заохочення [11, с.94]. В.М. Баранов також вважав, що моделі заохочувальної норми для кримінально-правової виключень не робилось, вона складається з двох ланок: гіпотези та диспозиції. При цьому гіпотеза як структурний елемент заохочувальної норми повинна включати в себе підвищені показники, результати, досягнуті успіхи або модель бажаної поведінки, а також суб'єктів заохочувального правовідношення. До диспозиції він відносив різновиди заохочення. Що стосується санкцій, то вони, на думку цього дослідника, не є структурним елементом заохочувальної норми і виносяться за межі правової норми або визначаються в інших юридичних актах. Такі санкції, як примусові заходи, повинні застосовуватися по відношенню до відповідних службових осіб, які мали право реалізувати відповідне заохочення у тих випадках, коли вони з будь-яких

причин не призначили або призначили його безпідставно, або такі стимулюючі засоби призначалися з порушенням встановленого порядку [12, с.47-48].

Зазначені позиції В.М. Галкіна і В.М. Баранова не повній мірі узгоджуються з вченням про норму права і тому неодноразово піддавалися критиці. Так, не коректним є переміщення В.М. Галкіним фактичного змісту диспозиції (моделі поведінки) у гіпотезу; крім того, не визначено місце самого заохочення у структурі норми. Цієї ж вади, у більш розгорнутому вигляді, припускається В.М. Баранов, коли у зміст гіпотези включає підвищені показники, результати, досягнуті успіхи або модель бажаної поведінки. Непереконливими є роздуми автора щодо санкції, яка дивним чином опинилася поза межами заохочувальної норми та введення до змісту диспозиції видів заохочення. Поєднання в заохочувальній нормі одночасно заохочення (диспозиція) і заборони (санкція) перетворює її в своєрідний симбіоз «заохочувально-заборонної норми», що ставить під сумнів його ж у позицію самостійності та самодостатності заохочувальних норм.

Більш виважено позицію щодо структури заохочувальної норми займає Р.А. Сабітов, який зокрема вважає, що заохочувальна норма повинна мати вказівку на: 1) позитивну поведінку, яке заохочується (диспозиція); 2) позитивні, сприятливі для особи наслідки зазначеної у диспозиції позитивної поведінки (заохочення); 3) умови, за наявності яких заохочувальна норма застосовується (гіпотеза) [13, с.83]. З цією позицією в цілому можна погодитися. Але слід заважити наступне: по-перше, зміст гіпотези необхідно доповнити суб'єктами заохочувального правовідношення, по-друге, слід скорегувати ієрархію структурних елементів і на перше місце поставити гіпотезу, по-третє, критично поставитися до твердження, що у багатьох стимулюючих нормах місце санкції займає заохочення.

Ю.В. Баулін і І.Е. Звечаровський, аналізуючи внутрішню структуру заохочувальної

кримінально-правової норми, приєднуються до точки зору про її триелементну структуру, але загострюють питання щодо визнання у структурі «заохочувальної санкції» [14, с.113-115; 15, с.76-80]. До речі, всі дослідники, що досліджують структуру заохочувальної норми, природно наштовхуються на проблему санкції. Так, В.Н. Кудрявцев, аналізуючи стимулюючий вплив норми права, відзначає, що коли засоби заохочення прямо передбачені у правових нормах у якості фактичного та юридичного наслідку правомірної поведінки, то можна констатувати застосування заохочувальних санкцій [16, с.236].

Не торкаючись у цій статті усіх розбіжностей у поглядах на структуру кримінально-правової норми, зазначимо, що, на нашу думку, заохочувальна норма відповідає класичному варіанту імперативного, владного припису та утворюється диспозицією, гіпотезою та санкцією. Втім, структура, внутрішня ієрархія елементів заохочувальної норми має, щонайменше, два виміри. У законодавстві вона визначає той мінімальний набір компонентів структури норми, що необхідно передбачити, утворюючи ту чи іншу заохочувальну норму. Нехтування цим правилом призводить до суттєвих вад у заохочувальних правових нормах. Утім, для законодавця першочергове значення має сприйняття та реалізація заохочувальної норми її адресатами, тобто аспект правозастосування. Ми не можемо погодитися з точкою зору, що кримінально-правові норми звернуті лише «до судів та органів кримінального переслідування» [17, с.34; 18, с.28]. Адресатами кримінально-правових норм є всі громадяни, що досягли певного віку та спроможні усвідомлювати і керуватися вимогами закону. Саме їх повсякденна правомірна законслухняна поведінка є запорукою дотримання правопорядку і законності у державі, що в тому числі пояснюється й сприйняттям на свідомому, на вольовому рівнях кримінально-правових норм.

За цим, неабиякого значення набуває пра-

возагострюючий аспект, що насамперед, полягає у сприйнятті пересічними громадянами змісту заохочувальної кримінальної норми. А тут відбувається певна метаморфоза, - та частина заохочувальної норми, що у структурі є так би мовити завершальним елементом, а це заохочувальна санкція, - навпаки, переміщується на перше місце. Кримінальні норми соціально завантажуються і сприймаються індивідуальною і суспільною свідомістю через оцінку негативних або позитивних санкцій, що загрожують особі у разі, відповідно, вчинення суспільно-небезпечних, злочинних діянь або здійснення правомірної, суспільно-корисної поведінки. Перші передбачають державний осуд та призначення кримінального покарання, що індивідуалізується в обвинувальному вирокі суду, а другі, - схвалення та мінімізацію, у визначений законом спосіб, кримінально-правового обтяження у вигляді обмеження прав і свобод особи.

Заохочувальна санкція, з точки зору законодавчої техніки заохочувальних норм та підвищення ефективності спонукального впливу на правосвідомість їх адресатів, повинна знаходитись на першій позиції. Вітчизняний законодавець у ряді випадків використовує саме такий спосіб розташування санкції. Так, Розділ IX Загальної частини КК має назву «Звільнення від кримінальної відповідальності», в ч.1 ст.74 КК зазначено, що звільнення засудженого від покарання або подальшого його відбування, заміна більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, може застосовуватись тільки судом у випадках, передбачених цим Кодексом. У ч.2 ст.111, ч.2 ст.114 КК заохочувальні норми також починаються зі слів «звільняється від кримінальної відповідальності». Така законодавча конструкція заохочувального припису має безліч переваг перед тими варіантами, де правові наслідки правомірної і соціально-корисної поведінки треба ще

відшукати у великому, а інколи й дуже великому, змісті диспозиції і гіпотези заохочувальної кримінально-правової норми [19, с.46]. Як показовий приклад наведемо заохочувальну норму ч.5 ст.321 КК: «Особа, яка добровільно здала отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також за вчинення таких дій без спеціального на те дозволу (частина перша цієї статті) щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів». Очевидно, що за інформативним перенавантаженням цієї заохочувальної норми описом злочинних дій, що утворюють об'єктивну сторону ч.1 ст.321 КК, та бланкетним характером предмету злочину, - «отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів», адресату заохочення важко в тесті цієї норми, не володіючи спеціальними знаннями і навичками, знайти конкретне правове заохочення позитивної посткримінальної поведінки. Тому, з трьох структурних елементів (гіпотези, диспозиції і санкції), на першому місці заохочувальної норми повинна знаходитись саме заохочувальна санкція як визначена міра виключення, звільнення чи пом'якшення кримінально-правового обтяження. З цього приводу, вважаємо за необхідне висловитися за редакційні зміни у ст.17, ч.2 ст.31, ст.ст.36, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, ч.3

ст.175, ч.4 ст.212, ч.4 ст.212-1, ч.4 ст.307, ч.4 ст.309, ч.4 ст.311, ч.5 ст.321, ч.3 ст.269 КК, щоб ці заохочувальні норми починалися з визначення змісту кримінально-правового заохочування.

На другій позиції у заохочувальній нормі повинна розташовуватись гіпотеза. Гіпотеза заохочувальних норм здійснює суб'єктну і умовну прив'язку моделі правомірної поведінки до конкретних життєвих обставин [14, с.67]. Мовним інструментом викладення гіпотези є вказівка у правовому приписі на суб'єктів-адресатів, які мають вчинити певні соціально-корисні діяння (дії чи бездіяльність) та застосувати визначену законом міру кримінально-правового заохочення. Одним із цих адресатів є держава - владний суб'єкт кримінально-правових відносин, яка представлена у заохочувальних правовідносинах повноважним судом. В ч.2 ст.44 КК вказується, що звільнення від кримінальної відповідальності здійснюються виключно судом. Натомість, звільнення від відповідальності є лише одним із різновидів заохочувальних засобів, передбачених у законі, поряд із виключенням кримінальної відповідальності, звільненням чи пом'якшенням кримінального покарання та його відбування. Неважко переконатися, що всі заохочувальні санкції теж застосовуються виключно судом. Так, скажімо, тільки суд здійснює офіційну кримінально-правову кваліфікацію правомірних дій особи при заподіянні шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети (ч.1 ст.42 КК) або при вимушеному заподіянні шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності (ч.1 ст.43 КК). Так само, тільки суд застосовує звільнення від покарання та його відбування (ст.74 КК), звільнення від відбування покарання з випробуванням

(ст.75 КК), умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст.81 КК), заміну невідбутої частини покарання більш м'яким (ст.82 КК) чи будь-яке інше заохочення у сфері кримінально-правового регулювання.

Другим суб'єктом заохочувальної кримінально-правової норми виступає фізична особа. Зрозуміло, що суб'єкт кримінальних праввідносин повинен мати всі необхідні ознаки – досягти відповідного віку (ст.22 КК) та бути осудним (ст.19 КК). За відсутності хоча б однієї із встановлених законом ознак не можна навіть вести мову про суб'єкта заохочення. Якщо закон не встановлює якихось обмежень щодо ознак та якостей адресата, можна говорити про загальний суб'єкт заохочення. Так, загальним суб'єктом-адресатом заохочення є особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, що підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину (ч.2 ст.17 КК); особа, що вчиняє дії з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони (ч.1 ст.36 КК) та інші. Нерідко законодавець обмежує коло адресатів заохочення вказівкою на обмежувальні ознаки прямо у заохочувальній нормі. Скажімо, у ч.1 ст.79 КК передбачається: «У разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до семи років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який згі-

дно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку», згідно ч.2 ст.111 КК «звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання». В випадках застосування законом обмеження щодо загальних ознак суб'єкта заохочення, на наш погляд, необхідно виділяти й спеціального суб'єкта заохочення. Слушною виглядає позиція В.В. Устименка, який в якості спеціальних ознак суб'єкту злочину вказує: 1) правовий статус (положення) суб'єкта; 2) особу винного; 3) специфіку злочинних дій особи [20, с.39]. За таким поділом серед спеціальних суб'єктів заохочення слід виділити: 1) особу, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання (ч.1 ст.43); громадянина України (ч.2 ст.111); іноземця або особу без громадянства (ч. 2 ст. 114); керівника підприємства, установи або організації (ч.3 ст.175); службову особу підприємства, установи, організації (ч.4 ст.212, ч.4 ст.212-1); особу, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи (ч.4 ст.212, ч.4 ст.212-1); особу, яка зобов'язана сплачувати податки, збори (обов'язкові платежі) або страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (ч.4 ст.212, ч.4 ст.212-1); військовослужбовців Збройних Сил України, Служби безпеки України, Прикордонних військ України, внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України (ч.4 ст.401 КК); 2) вагітних жінок або жінок, які мають дітей віком до семи років (ч.1 ст.79); жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання (ч.1 ст.83); неповнолітніх та осіб, які вчинили злочин до досягнення ними вісімнадцятирічного віку (ч.1 ст.97, ч.1 ст.104,

ст.ст.105, 106, 107, 108); 3) виконавця (ч.1 ст.31), організатора, підбурювача та пособника вчинення злочину (ч.2 ст.31 КК).

Також у гіпотезі визначаються передумови застосування того чи іншого різновиду заохочення. Насамперед, передумовами заохочення є відповідні юридичні факти. Із виникненням, розвитком та припиненням різноманітних юридичних фактів законодавець пов'язує виникнення, розвиток та припинення всього комплексу своєрідних заохочувальних кримінально-правових відносин. Загальновизнаним є поділ юридичних фактів на юридичні події і юридичні вчинки [21, с.402]. Перші носять об'єктивний характер і не залежать від вчинків людини, другі ж, навпаки, повністю залежать від поведінки людини і в цьому сенсі носять суб'єктивний характер. До суб'єктивних передумов заохочення відносяться всі випадки попереднього вчинення одноосібно або у співучасті відповідних закінчених та незакінчених злочинів. Законодавець вдається до декількох технічних прийомів, визначаючи в гіпотезі передумови застосування заохочення. Перший полягає у описовому перерахуванні виду чи групи злочинів. Так, в ст.ст.45 і 46 КК у якості передумови звільнення від кримінальної відповідальності вказані два види злочинів в залежності від ступню тяжкості і форми вини: а) злочини невеликої тяжкості та б) необережні злочини середньої тяжкості. В ч.1 ст.74 КК передумовою звільнення від покарання зазначено вчинення особою злочину невеликої або середньої тяжкості (тотожно – ч.1 ст.97, ч.1 ст.105 КК). Другий прийом визначає конкретні форм вчинення того чи іншого злочину. Скажімо, в ч.4 ст.311 КК особа звільняється від кримінальної відповідальності за незаконні виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання прекурсорів, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин. В третьому випадку законодавець, як нам здається, найбільш вдало, відсилає до відповід-

ної статті (частини статті) Особливої частини КК, де передбачений злочин, що виступає передумовою звільнення від кримінальної відповідальності. Цей прийом формування гіпотези заохочувальної норм використаний у ч.2 ст. 114, ч.2 ст.255, ч.2 ст.258-3, ч.6 ст.260 КК та інших. До об'єктивних передумов заохочення можна віднести: а) суспільно-небезпечний напад інших осіб, злочин або організована злочинна діяльність (ст.ст.36, 38, 43 КК); б) стан небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб (ст.39 КК); в) умови виправданого ризику (ст.42 КК); г) вид та міру кримінального покарання, що призначено особі за обвинувальним вироком суду (ч.1 ст.75, ч.1 ст.79, ст.104 КК); д) фактичного відбуття визначеного виду і терміну (строку) призначеного покарання (ч.1 ст.80, ст.ст.81, 82, 83, 91, 106, 107, 108 КК) та інше.

Завершуватися заохочувальна норма, на наш погляд, має диспозицією. В ній з максимальною повнотою і точністю виписується модель правомірної соціально-корисної поведінки, що виступає підставою застосування заохочення. Для формулювання диспозицій заохочувальних кримінально-правових норм важливого значення набувають правила синтаксису і пунктуації. Для прикладу наведемо загальновідому проблему із комплексом визначених у законі дій винного при дійовому каятті. В ст.45 КК вказується: «Особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заповідяну шкоду». В теорії жваво дискутувалась, а в судовій практиці реалізовувалась концепція достатності однієї або двох обставин, з кола трьох визначених кримінальним законом, для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям [22,

с.113; 23, с.21]. Узагальнення судової практики застосування судами законодавства, що регулює закриття кримінальних справ, показало, що деякі суди спрощено підходили до зазначеної норми закону і закривали справи лише за наявності однієї з цих ознак, тоді як заподіяну шкоду відшкодовано не було. У постановках судів Вінницької області як підстава для звільнення від кримінальної відповідальності вказувалося лише дійове каяття, але у мотивувальній частині не зазначалось, у чому воно полягає [24, с.30].

Така ситуація стала можливою завдячуючи використанню стилістичного прийому викладення мовного матеріалу без сполучників. «Безсполучення» є синтаксичним прийомом формування речення, в якому для посилення образно-виразної функції мови навмисно відмовляються від використання сполучників [25, с.65]. Це визвало три різні інтерпретації змісту ст. 45 КК (тотожно - ст. 75 КК РФ): 1) Ю.В. Баулін, О.О. Житний, С.І. Нікулін та інші вважають обов'язковою наявність чітко фіксованої сукупності трьох дій винного: а) щирого каяття; б) активного сприйняття розкриттю злочину; в) повного відшкодування завданих нею збитків або усунення заподіяної шкоди; 2) Л.В. Головка, С.Г. Келіна, А.А. Чувілев та інші дотримуються думки про достатність однієї із зазначених трьох дій і наполягають на тому, що закон не вимагає у кожному випадку встановлювати їх сукупність; 3) Х.Д. Алікперов, Н.Е. Крилова, А.В. Савкін та інші займають компромісну позицію, з одного боку солідаризуються з авторами про обов'язкову сукупність всіх трьох позитивних посткримінальних дій винного, а з іншого, – допускають випадки, коли об'єктивно неможливо вчинити всі три дії й винний здійснює тільки одну чи дві позначені законом позитивні посткримінальні дії. В судовій практиці Російській Федерації, по кримінальним справам провадження по яким було закрито на підставі ст.75 КК РФ (тотожно - ст. 45 КК), у 48 % випадків особи звільнялись від кримінальної

відповідальності за умов вчинення однієї із дій, що свідчили про дійове каяття, 36 % випадків – при вчиненні двох дій, і тільки в 16 % випадків були присутні всі три дії дійового каяття [26, с.60]. Своєрідним до змісту дійового каяття є підхід казахського законодавця, який вживаючи розподільчий сполучник «або» фактично визнав альтернативними і рівними за правовими наслідками вищевказані дії. В ч.1 ст.65 КК Республіки Казахстан 1997 р. вказується: «Особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо після вчинення злочину добровільно з'явиться із повинною, або сприяє розкриттю злочину, або іншим чином залагодить нанесену злочинном шкоду» [27, с.30].

Уніфікація кримінальних норм, що стигмулюють виправлення засуджених, має позитивне значення. Бездоганна поведінка і сумлінне ставлення до праці формують висновок суду про втрату особою суспільної небезпечності на час розгляду справи (ч.1 ст.74); сумлінна поведінка і ставлення до праці доводить виправлення засудженого та зумовлює умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ч.1 ст.81); зразкова поведінка і сумлінне ставлення до праці є виміром виправлення особа при достроковому знятті судимості (ст.91); щире розкаяння та подальша бездоганна поведінка на момент постановлення вироку виключає потребу застосування покарання до неповнолітнього (ч.1 ст.105); а сумлінна поведінка та ставлення до праці та навчання доводить виправлення та робить можливим дострокове зняття судимості з неповнолітнього (ч.2 ст.107). Не важко побачити, що основними «ролевими модулями» позитивної пенітенціарної поведінки є: 1) поведінка і 2) праця засудженого. Втім, усі прикметники, що вживаються в їх опису, – «бездоганна», «сумлінна», «зразкова» поведінка; «сумлінне ставлення», «ставлення» до праці носять виключно оціночний характер, та нічого крім плутанини в текст заохочувальної норми не привносять. Не можливо навести

об'єктивних критеріїв розмежування «сумлінної», «зразкової» та «бездоганної» поведінки засудженого. Ще більш заплутаним і неконкретним є визначення ч.1 ст.6 КВК, там під «виправлення засудженого» розуміється «процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослужняної поведінки» [28]. Правим є В.В. Голіна, що таке розуміння «виправлення засудженого» є дуже складним, вказані критерії виправлення нічим не обмежені, не визначені та потребують багато додаткової інформації. Крім того, вони не узгоджуються з кримінально-правовими критеріями умовно-дострокового звільнення від подальшого відбування покарання, яке має бути застосоване, якщо засуджений сумлінної поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення. У даному разі критерії виправлення більш зрозумілі і самому засудженого, і адміністрації місць позбавлення волі, і суду, який вирішує питання про умовно-дострокове звільнення від покарання [29, с.284-285].

Зазначені вади, у сукупності з іншими негативними чинниками, не могли не позначитися на ефективності застосування умовно-дострокового від подальшого відбування покарання. Так, данні офіційної судової статистики свідчать про стало зростаючий рівень рецидиву злочинів серед осіб, умовно-достроково звільнених від подальшого відбування покарання: якщо у 2002 р. він складав 7397 осіб, або 15,1 % від загальної кількості осіб, які раніше були судимі та мали на момент вчинення нового злочину не зняту або не погашену судимість; то – у 2003 р. їх вже було 8181 особа, або 16,7 %; у 2004 р. – 9 тис. осіб, або 18,7 %; у 2005 р. – 8,6 тис. осіб, або 20,1 %; у 2006. – 8,3 тис. осіб, або 21,5 %; у 2007 р. – 9,3 тис. осіб, або 23,8 % [30]. За повних шість років з 2002 по 2008 рр. загальна кількість осіб, до яких держава застосувала «часткове прощення» і заохотила їх умовно-достроковим звільненням від

подальшого відбування покарання, які не виправдали довіри і знову вчинили новий злочин, склала 43,9 тис. осіб, що фактично перевищує у абсолютному визначенні щорічний показник рецидивної злочинності в Україні (за виключенням 2004 р.). Якщо кожний четвертий або п'ятий звільнений вчиняє новий злочин, навряд чи можна говорити про ефективність цієї заохочувальної норми. Слід припустити, що у 20-25 % умовно-достроково звільнених «сумлінна поведінка і ставлення до праці» не призводить до виправлення або ж суди підходять до цього звільнення від відбування покарання як до своєрідного засобу «зачистки місць позбавлення волі» від більш-менш «виправлених», щоб прийняти на таке ж «виправлення» новий загін засуджених.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чухвичев Д. В. Законодательная техника: учеб. пособ. / Д. В. Чухвичев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2006. – 239 с.
2. Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі : монографія / Ю. А. Пономаренко. – К. : Атіка, 2005. – 288 с.
3. Панов Н. И. Понятийные аппараты наук криминального цикла / Н. И. Панов // Государство и право. – 2001. – № 5. – С. 57-60.
4. Звечаровский И. Э. О поощрительных нормах советского уголовного права / И. Э. Звечаровский // Вестник Ленинград. ун-та. Серия 6. – 1987. – Вып. 3. – С. 88-94.
5. Тарханов И. А. Поощрительные нормы в уголовном праве: содержание и проблемы классификации / И. А. Тарханов // Ученые записки Ульяновск. гос. ун-та. Серия Право. – 1997. – № 1. – С. 100-114.
6. Шакуров Р. Р. Основы конструирования и применения уголовно-правовых поощрительных норм : учеб. пособ. / Р. Р. Шакуров. – Ташкент : Академия МВД Республики Узбекистан, 2007. – 47 с.
7. Костенко О. Кримінальний закон і доктрина / О. Костенко // Право України. – 2004. –

№ 7. – С. 43-47.

8. Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1. Учение о преступлении: учеб. / [Г. Н. Борзенков, В. С. Комиссаров, Н. Е. Крылова и др. ; под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой]. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2002. – 624 с.

9. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : навч. посіб. / П. В. Хряпінський. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 192 с.

10. Рыбак А. З. Поощрительные нормы в уголовном праве : монография / А. З. Рыбак. – Петрозаводск : Карельск. науч. центр РАН, 2008. – 241 с.

11. Галкин В. М. Система поощрений в советском уголовном праве / В. М. Галкин // Советское государство и право, 1977. – № 2. – С. 91–97.

12. Баранов В. М. Поощрительные нормы советского социалистического права: моногр. / В. М. Баранов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1978. – 134 с.

13. Сабитов Р. А. Посткриминальное поведение (понятие, регулирование, последствия) : монография / Р. А. Сабитов. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1985. – 193 с.

14. Баулин Ю. В. Обстоятельства, исключаящие преступность деяния : монография / Ю. В. Баулин. – Харьков : Основа, 1991. – 360 с.

15. Звечаровский И. Э. Уголовно-правовые нормы, поощряющие посткриминальное поведение личности : монография / И. Э. Звечаровский. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1991. – 160 с.

16. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и патология : монография / В. Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1982. – 287 с.

17. Смирнов В. Г. Функции советского уголовного права: предмет, задачи и способы уголовно-правового регулирования : монография / В. Г. Смирнов. – Л. : Изд-во Ленин. ун-та, 1965. – 188 с.

18. Баулін Ю. В. Тенденції розвитку сучасного кримінального права України /

Ю. В. Баулін // Питання боротьби зі злочинністю. – 2007. – № 12. – С. 23–34.

19. Хряпінський П. В. Позитивна кримінальна відповідальність (зміст, форми та реалізація): наук. нарис / П. В. Хряпінський. – Запоріжжя : ЗНУ, ТОВ «КСК-Альянс», 2008. – 115 с.

20. Устименко В. В. Специальный субъект преступления : монография / В. В. Устименко. – Х. : Изд-во при ХГУ ИО «Вища школа», 1989. – 104 с.

21. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / О. Ф. Скакун. – Х. : Ун-т внутр. дел, Консум, 2000. – 704 с.

22. Егоров В. С. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности : монография / В. С. Егоров. – М. : Московск. психол.-социал. ин-т, 2002. – 279 с.

23. Аликперов Х. Д. Освобождение от уголовной ответственности: моногр. / Х. Д. Аликперов. – М. : Моск. психол.-социал. ин-т; ИПК РК Генпрокуратуры РФ ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЕК», 2001. – 128 с.

24. Про практику застосування судами законодавства, що регулює закриття кримінальних справ: Узагальнення судової практики // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 2. – С. 27-33.

25. Кострова М. Б. К вопросу об использовании изобразительно-выразительных средств языка в уголовном праве / М. Б. Кострова // Журнал российского права. – 2002. – № 8. – С. 63-70.

26. Матвеева Ю. Освобождение от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием / Ю. Матвеева, А. Сумин // Российская юстиция. – 2001. – № 9. – С. 59–62.

27. Кострова М. Б. Язык уголовного закона: научное наследие М. Д. Шаргородского и современность / М. Б. Кострова // Правоведение. – 2004. – № 3. – С. 29-42.

28. Кримінально-виконавчий кодекс України 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?find=1&textl=1&user=12351>

19441124008&text=%EA%F0%E8+%E2%E8
%EA&x=7&y=9.

29. Голіна В. В. Судимість : монографія / В. В. Голіна. – Х. : Харків юридичний, 2006. – 384 с.

30. Аналізи стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2004, 2005,

2006, 2007 рр. (за даними судової статисти- ки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/EFBE07EA5BCB611DC2256C96004AE920?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=EFBE07EA5BCB611DC2256C96004AE920&Count=500&>.

Хряпінський П. В. Конструювання заохочувальних кримінальних норм / П. В. Хряпінський // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 407–416 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09xpvzkn.pdf>

Розглянуто заохочувальні кримінальні норми та робиться висновок про їх триелементну структуру, що утворюється диспозицією, гіпотезою та заохочувальною санкцією. Надається теоретичне обґрунтування та практичні поради щодо правил та вимог конструювання заохочувальних кримінальних норм.

***

Хряпинский П.В. Конструирование поощрительных уголовных норм

Рассмотрены поощрительные уголовные нормы и делается вывод об их трехэлементной структуре, состоящей из диспозиции, гипотезы и поощрительной санкции. Приводится теоретическое обоснование, практические рекомендации относительно правил и требований конструирования поощрительных уголовных норм.

***

Khriapinskiy P.V. Designing of Incentive Criminal Norms

Incentive criminal norms are considered and are judged their three-element structure consisting of a disposition, a hypothesis and the incentive sanction. The theoretical substantiation, practical recommendations concerning rules and requirements of designing of incentive criminal norms is resulted.